

KÖNYVJELZŐ

SZÉP-E A KICSI?

Rural Enterprise. Shifting Perspectives on Small-Scale Production (1991)
Edited by Whatmore, S., Lowe, P. and T. Marsden (Critical Perspectives on Rural Change Series III.), London, David Fulton Publishers

Az 1970-es évek nagy világgazdasági-szerkezeti átalakulásának egyik vonása a kisvállalkozások új fellendülése volt. (Ebből hazánk, az állami tulajdon túlsúlya, s az állami vállalatok növekedési törekvései miatt, 1989-ig kimaradt.) A jelenségnek nagy a közgazdasági szakirodalma: az okokat főleg a piac megváltozásában lelik. A tömegtermelés termékeivel alapvetően már ellátott fizetőképes piac további szélesítése a minőségi kínálatbővítéssel, a sokszínűvé váló keresletre történő rugalmas reagálással vált lehetővé — s ebben (különösen a fogyasztási cikkek előállításában) a kisvállalkozások gyorsabbnak, életképesebbnek bizonyultak. Mindez a települési dekoncentrációt is elősegítette, és egyik (nem egyetlen) gazdasági háttérét adta az 1970-es, 1980-as évek dezurbanizációs folyamatainak. A legfejlettebb ipari országokban a népesség-növekedés főleg a rurális térségekben jelentkezett, mivel itt került sor foglalkoztatás-bővítésre; a leginkább összeomló, hagyományos nehézipari-nagyipari struktúrák a nagy ipari agglomerációkban vezettek munkanélküliséghez.

A hét tanulmányt tartalmazó kötet faluszociológiai irányú: a falu és a kisvállalkozás társadalmi kapcsolatát elemzi. Egyszerűsítésekkel él: azokkal a kisvállalkozásokkal foglalkozik, melyek a falu polgárai tulajdonában vannak, tehát a helyi társadalom jelentős szervező erejét jelentik. (A valóságban persze a

rurális térség gazdasági egységei gyakran nagyvállalatok helyi telepei.)

A szerkesztők hipotézise, hogy a kisvállalkozások újra terjedőben vannak a világ minden részén. A tanulmányok sok formát sorolnak fel: a családi farmok nem csökkenő jelentőségét; a hagyományos parasztgazdaságok alkalmazkodóképességét és fennmaradását a Föld nagy részén; a második gazdaság kisvállalkozásait; a speciális piaci igényeket kielégítő modern kisvállalkozásokat stb. Közgazdasági elemzések híján arra nem kapunk választ, hogy a kisvállalkozások gazdasági súlya is növekszik-e, társadalmi fontossága azonban feltétlenül megérdemli a kutatói figyelmet.

A témának gyakorlati jelentősége is van hazánkban, ahol a nagy, kollektív tulajdonban lévő gazdasági szervezetek gyorsan bomlanak le.

A kisvállalkozásokat a kötet három szempontból vizsgálja: a) termelői szervezetként, b) társadalmi szervezetként, c) kormányzati politika alanyaként. A regionális kutató egy negyedik szempontot is követhet implicit módon: a kisvállalkozásoknak a regionális- és településfejlődésre gyakorolt hatását.

A kötet fontos tudományos megállapításokat tesz. Az *első a kisárutermelés* fennmaradása a modern kapitalizmusban (T. Marsden tanulmánya). Kétségtelennek tűnik, hogy a tőke-koncentráció a mezőgazdaságban a

marxizmus által megjósoltnál jóval kevésbé haladt előre, a kisárutermelés nem „szüli napról-napra” a kapitalizmust. A kisgazdaságok nagy tömege marad fenn (főleg persze a gyengén fejlett országokban) kapitalizálódás nélkül, a család eltartását biztosítva. *A második*, hogy a falusi kisvállalkozások gyakran a mezőgazdaságból nőnek ki, annak termelési hagyományaira s korábbi területi szervezeteire támaszkodva. Két igen eltérő területről készített dolgozat szolgál például, Olaszországból (*R. Paloscia*) és Bolíviából (*C. Sage*). Hozzátehető, hogy a jelenség a kelet-ázsiai „kis tigrisek” (újjonnan iparosodó országok) esetében is kimutatható. Ez azzal magyarázható, hogy a posztmodern gazdaságban a kézműipari eljárások mind egyes vezető iparágakban (pl. mikorelektronika), mind a fogyasztási cikkek iparában újra polgárjogot nyernek.

Magyar szerzője is van a kötetnek: *Kovács Imre* „A falusi Magyarország kisvállalkozásainak újrafelfedezése” c. jó dolgozatával. Főleg a háztáji és kiegészítő gazdaságokkal foglalkozik, rövid utalással az éppen kezdődő átmenetre. Amellett, hogy a nyugati olvasók számára szakszerű betekintést nyújt az 1980-as évek sajátos magyar szocializmusába, a második gazdaság jelentős szerepét is bemutatja a falusi vállalkozásokban. Ez talán a *harmadik* (más dolgozatban is előforduló) általánosítható tanulság: a második (informális, párhuzamos) gazdaság általában nagy szerepe, főleg a periférikusan fejlett és fél-periférikus országokban.

A falusi vállalkozásokkal kapcsolatos kormány-politikákat két esettanulmány: Írországé és Nagy-Britanniáé mutatja be. Ha a két ország agrár-jelentőségét nézzük: talán nem a legszerencsésebb választás. Nagy-Britanniában a falusi fejlesztés fő szektorai a turizmus és a szolgáltatások, Írországban a mezőgazdaság. Érdekes, s Közép-Európában tanulságos lehet, milyen szerepet játszott az — igen erős — ír populizmus az ír kisgazdaságok támogatásában, a nemzeti kistőkés réteg kialakítására való törekvésekben.

Arra végül is nemigen kapunk választ, hogy „szép-e a kicsi”? Vajon a kisvállalkozásoknak valóban renaissance-át éljük? Mennyiben függ például a kisárutermelés fennmaradása gyorsan változtatható, piacon kívüli tényezőktől (állami támogatások, védővámok)?

Mennyire függenek a kisvállalkozások a nagy-szervezetektől (pl. a mezőgazdaságban a nagy-agribussiness láncoktól)? Mennyire köszönhetik fennmaradásukat a városi gazdaságokból húzott jövedelmeknek (kétlaki ingázók, második gazdaság esetében)? Vajon nem annak köszönheték-e virágzásukat, hogy a szerkezeti változásokra a nagyvállalatoknál gyorsabban reagálnak, de a nagyvállalati alkalmazkodás megtörténvén, ez utóbbiak ismét előnyömulnak? (V.ö. Észak-Olaszország újabb pozícionyerése a „Terza Italia”-va szemben.) Szóval: nem derül ki, hogy „szép-e a kicsi”, de az eddigieknél mélyebb és szélesebbkörű kutatói figyelmet bizonyosan érdemli.

Enyedi György